

ZAZALARDA MEVLİD VE SİYER GELENEĞİ

Murat VAROL

Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi Zaza Dili ve Kültürü Uygulama
ve Araştırma Merkezi Müdürü, muratvarol@msn.com

● **Özet:**

İslam tarihi ve kültüründe mevlid ve siyer kitapları önemli bir yere sahiptir. Yüzyıllar boyunca insanlar kalplerinde duydukları peygamber aşkını ve sevgisini bu eserler ile dile getirmişlerdir. Zazalarda da mevlid önemli bir yere ve ayrı bir öneme sahiptir. Öyle ki Zazaca yazılan ilk telif eser, Molla Ahmed-i Xasi'nin 1891 yılında yazdığı ve 1899 yılında neşredilen "Mevlidê Nebi" adlı eseridir. Zazaca olarak şimdiye kadar altı adet mevlid yazılmıştır.

Zazaca'da siyer yazımı, mevlid yazımı kadar yaygınlık kazanmamıştır. Zazaca hazırlanmış tek siyer eseri olan "Siyerê Nebi" adlı eser, yakın bir zamanda yazılmış ve baskısı yapılmıştır.

Bu çalışmada Zazaca hazırlanmış olan 6 mevlid ve 1 siyer kitabı incelenecek, bu eserlerin farklı zamanlarda yapılan transkripsiyonları karşılaştırılacak, eserler hakkında şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalara değinilecek ve eserler bölümlerine göre ayrıntılı olarak incelenecektir.

● **Anahtar Kelimeler:**

Mevlid, Siyer, Zazaca Mevlidler, Zazaca Siyer

GİRİŞ

Müslümanlığın hak din olarak kıyamete kadar devam edecek olması dolayısıyla; hem Kuran'ı Kerim'e hem de Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'e ayrı bir değer addedilmiştir. Peygamber Efendimizin hayatta olduğu süre zarfında

ona duyulan sevgi ve muhabbet; onun vefatından sonra da katlanarak artmıştır. O'ndan sonra gelen nesiller O'nu görememenin hüznünü yaşamışlardır.

Peygamber Efendimize duyulan bu sevgi ve muhabbet, zamanla onun hakkında kitaplar yazılmasına ve O'na dair daha çok bilginin ortaya çıkarılması için yeni çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamıştır. O'nun şahsi hayatını anlatan ve O'nun örnek kişiliğini yansıtan eserler, zamanla yeni alanlar oluşturmuştur. Oluşan bu yeni alanların başında da siyer ve mevlid gelmektedir. Zaman içerisinde bu iki tür, aynı zamanda bilim insanlarının araştırmalar yapabilecekleri iki farklı alan haline gelmiştir. Bugün sadece mevlid ve siyer eserleri yazılmamakta; aynı zamanda yazılan mevlid ve siyer eserleri üzerine ilmi çalışmalar da her geçen gün artmaktadır.

1.KAVRAMSAL OLARAK MEVLİD'İN TANIMI

Mevlid hakkında yazılan eserleri incelediğimiz zaman, bu kavram için birbirine benzer ama farklı tanımların yapıldığını görmekteyiz.

“Arapça ve bir kelime olan ‘mevlid’ vilâdet sözcüğünden türetilmiş olup, çoğulu mevalid’dir. Bu sözcük Arap dilinde umumi anlamda bir zaman ismi olarak, ‘herhangi birinin doğduğu zaman’ bir mekan ismi olarak ‘herhangi birinin doğduğu yer’ ve ayrıca ‘doğma, doğum’ gibi anlamlar ifade ediyor olmakla birlikte, hususi olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)’in ‘doğduğu zaman’, ‘doğduğu yer’ ve ‘doğumunu anlatan manzum eser’ gibi anlamları da ihtiva eder.”¹

“Doğma, doğum yeri, doğum zamanı” manalarına gelen mevlid, İslami Türk Edebiyatı’nın en sevilen türlerindedir. Edebi bir terim olarak ise, Hz. Muhammed’in özellikle doğumu başta olmak üzere, hayatının çeşitli safhalarından (peygamberliği, miracı, diğer mucizeleri ve vefatı) kısaca bahseden, çoğunlukla manzum olan ve mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eserlerin genel adıdır.”²

“Sözlükte ‘doğum yeri ve zamanı’ anlamına gelen mevlid kelimesi, Hz. Peygamber ile ilgili asıl kullanımını yanında, zamanla tasavvuf çevrelerinde Mısır başta olmak üzere, Arap dünyasında velilerin doğum yıl dönümlerini de kapsayacak şekilde geniş bir anlam kazanmıştır.”³

“1. Hz. Muhammed’in doğumunu, hayatını anlatan mesnevi, 2. Bu mesnevinin okunduğu dini tören, 3. Doğum, doğma, 4. Doğum yeri, insanın doğduğu yer.”⁴

1 Soner Akdağ, “Süleyman Çelebi’nin Mevlid’i Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36, Erzurum, 2008, s.85

2 Ramazan Ekinci, “Erzurumlu Osman Sirâceddin ve Mevlid-i Şerifi” *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2011, s.262

3 Ahmet Özel, “Mevlid”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.475

4 TDK, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10.Baskı, Ankara, 2005, s.1384

“1. Doğum, doğma, velâdet, 2. Doğulan yer, 3. Doğulan zaman, 4. Hz. Muhammed’in doğumu, 5. Hz. Muhammed’in doğum menkıbesi ve hayatı ile ilgili eser, 6. Süleyman Çelebi’nin bu konudaki meşhur ve yaygın eseri.”⁵

“Arap ve Türk Edebiyatlarında Hz. Muhammed’in doğumu başta olmak üzere, hayatı, mucizeleri, gazaları, ahlakı, vefatı, hilyesini övgü ile anlatan eser.”⁶

“Hz. Muhammed’in doğum yıl dönümü olan 12 Rebiülevvel gününe rastlayan gecede yapılan dini törenler ile bu törenlerde okunmak üzere yazılmış manzum eserlere mevlid denir.”⁷

Bütün bu tanımlamalara dikkat edildiğinde iki özellik göze çarpmaktadır. Genel itibari ile mevlidin doğma, doğum anlamına geldiği; özel anlamı itibari ile Hz. Muhammed’in hayatını anlatan eserler olduğu herkesin kabulü olan bir tanımdır. Peygamber Efendimizin hayatı yazılırken; doğumundan önceki hadiselerden başlanılarak, vefatına kadar ki bütün hadiseler (doğumu, çocukluğu, gençliği, peygamberliği, hicreti, savaşları vb.) ayrıntılı olarak işlenir.

2.KELİME ANLAMI OLARAK SİYER’İN TANIMI

Mevlid kelimesi gibi siyer kelimesi için de farklı tanımlamalar mevcuttur.

“Peygamberimizin hayatını ve savaşlarını anlatan eserlerdir. Manzum veya nesir halde olabilirler. Manzum olanlarda mesnevi nazım şekli kullanılır. Lirik bir söyleyiş tarzı ile tarihi gerçeklere dayanan eserlerdir.”⁸

“Siyer, sözlükte “davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlakı, seciyesi ve hayat hikâyesi” gibi anlamlara gelen sîret kelimesinin çoğuludur... Sîret ve siyer Hz. Peygamber’in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır... Siyer yalnızca Hz. Peygamber’in hayatı için kullanılan bir terim haline gelmiş, sîret ise başka şahsiyetlerin hayatlarını anlatan”⁹ eserler olarak yaygınlık kazanmıştır. “Hz. Muhammed’in hayatını anlatan kitap.”¹⁰

“1. Siretler, karakterler, huylar, 2. Hâl tercümelere, 3. Hz. Peygamberin hayatını konu edinen eser, 4. Fıkıhın milletlerarası konuları ihtiva eden dalı.”¹¹

“Siyerler ve tarihler, aynı zamanda sosyal hadiseleri tespit eden birer tarihi

5 D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, 11.Baskı, Ekim 1996, İstanbul, s.767

6 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötügen Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2000, s.275

7 İskender Pala, *Mevlid*, Kapı Yayınları, 1.Baskı,, İstanbul, 2009, s.1

8 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.356

9 Mustafa Fayda, “Siyer ve Meğazi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, Ankara, 2004, s.319

10 TDK, *Türkçe Sözlük*, s.1780

11 D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.990

kaynak olmak hüviyetleriyle daha çok Peygamberimizin beşeri şahsiyeti üzerinde durmuşlardır; risâlet makamındaki ulvi şahsiyetine ise aynı nispette dikkati çekmemişlerdir.”¹²

3.MEVLİD VE SİYER TÜRLERİNİN İLK ÖRNEKLERİ

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), hayatı boyunca örnek şahsiyeti ve hayatı ile insanlara en büyük rehber olmuştur. Onun ahlakı ve örnek hayatı ise Müslümanlığın ikinci büyük kaynağıdır. Öyle ki Kuran-ı Kerim’den sonra en çok itibar edilen dini hükümler Peygamber Efendimizin yaşamından alınmaktadır. Hal böyle olunca O’nun hayatına ayrı bir itina gösterilmiş ve O’ndan görülen her şey ayrı bir değer kazanmıştır.

Siyer ve mevlid eserlerini muhteva bakımından bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda genel itibari ile mevlid kitapları Peygamber Efendimizin doğumundan önceki bazı mucizeleri ve Peygamber Efendimizin doğumunu anlatırken; siyer kitaplarında ise Peygamber Efendimizin hayatı bir bütün olarak ele alınmakta, O’nun hayatına dair bütün safhalar hakkında bilgi verilmektedir.

Mevlid türü ve mevlid törenleri hakkında, günüzümde dahi birtakım tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmanın ana çıkış noktası ise mevlidin bi’ad olup olmadığı ile ilgilidir.¹³ Hz. Peygamberin sağlığında onun doğum yıl dönümü kutlanmadığı gibi Hulefâ-yi Râşidîn dönemiyle Emevi ve Abbasi devirlerinde de mevlid ile ilgili uygulamaya rastlanmamaktadır.¹⁴

Hz. Peygamberin vefatının ardından toplantılarda, meclislerde sürekli onun hayatı, meziyetleri anlatılır. Nihayetinde Harunreşid’in annesi (ö.790) Hz. Peygamberin doğduğu evi mescit durumuna getirir. Hz. Peygamberin doğum günü olarak kabul edilen Rebiülevvel ayının 11.-12. gecesi yaklaştığında burası ziyarete açılarak

12 Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, Cilt 1, Nesil Yayınları, İstanbul, 2008, s.20

13 Hz. Peygamber zamanında ve ondan sonraki birkaç asır boyunca kutlanmayan mevlidin dini açıdan meşruiyeti ulema arasında tartışılmıştır. Maliki Fakihi İbnü’l Hâc el-Abderi (ö.737/1336) bid’at konularına geniş yer verdiği el-Medhal adlı eserinde mevlidin Resulullah devrinde ve ona son derece bağlı olan ashap ve tâbiîn zamanında kutlanmadığını, dolayısıyla bid’at olduğunu söyleyerek mevcut uygulamalara şiddetle karşı çıkar...İbn-i Teymiyye de mevlid kutlamalarını bid’at olarak karşı çıkar ve kutlanmaması gerektiğini söyler. Bu görüşe karşı çıkan birtakım alimler ise Peygamber Efendimiz’in dünyaya gelmesi sebebiyle sevinmenin, onun doğum günü münasebetiyle muhtaçlara yardımda bulunmanın, Resul’ü Ekrem’e dair şiirler okumanın, güzel elbiseler giyerek sevinç gösterisinde bulunmanın birer güzel amel olduğunu, dolayısıyla mevlid kutlamalarının bid’at-ı hasene sayılması, halk arasında görülen ve dinen hoş karşılanmayan davranışların bundan ayrı düşünülerek önlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. (Ahmet Özel, “Mevlid”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.477-478)

14 Ahmet Özel, “Mevlid”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.475

törenler düzenlenir. Daha sonraları da bu bir gelenek halinde devam eder.¹⁵

Sünni Müslümanlarda ise ilk resmi mevlid töreni Selçuklular'ın Erbil Atabeyi Ebu Said Muzafferüddin Gökbörü (ö.1232?/1233?) zamanında yapılır. Atabeyi Ebu Said Muzafferüddin Gökbörü'nün emriyle düzenlenen törenlerden sonra, "mevlid töreni düzenleme" Sünni Müslümanlar tarafından adeta kutsal bir gelenek olarak kabul edilir ve kısa sürede dünyanın dört bir yanına yayılır. Osmanlılar da III. Murad devrinde kutlanmaya başlanır.¹⁶

Hz. Peygamber için düzenlenen mevlid törenleri ile birlikte özellikle X. yüzyıldan itibaren "mevlid yazma" bir geleneğe dönüşür. Mevlitler önceleri mesnevi tarzında yazılmış "Siyer-i Nebiler", "Şemal-i Şerifler" olarak karşımıza çıkar. Zira meşhur hadis alimi Tirmizi (ö.892)'nin IX yüzyılda yazdığı Şemal-i Şerif ve Muhammed b. İshak (ö.850)'in yazmış olduğu Siyer ilk mevlit örneklerindedir. Mevlid adının geçtiği ilk eser ise İbnü'l- Cevz (ö.1201)'in Mevlid'ün-Nebi adlı eseridir.¹⁷

İlk Türkçe mevlid metni hakkında kaynaklarda açık bilgi yer almamakta ve Süleyman Çelebi'nin 812'de (1409) kaleme aldığı Vesiletü'n-necât adlı mesnevinin ilk mevlid olduğu görüşü yaygın bir şekilde kabul görmektedir.¹⁸ Vesiletü'n Necat, Arapça bir tamlama olup, "Kurtuluş Vesilesi (Yolu)" anlamına gelmektedir. Müellif Süleyman Çelebi, mezkûr eserine her ne kadar bu ismi vermişse de halk, bu eseri "Mevlid" diye bilmiş ve öyle isimlendirmiştir.¹⁹ Eser yazıldığı dönemden itibaren Osmanlı coğrafyasının hemen her yerinde özellikle Hz. Peygamber'in doğum günlerinde okunmuş, bestelenmiş, çeşitli dillere çevrilmiş, ve nazîreleri yazılmıştır.²⁰

Süleyman Çelebi Mevlidinin bugüne kadar yaşamasının, halk toplulukları tarafından sevilip okunmasının nedeni, dilinin sadeliği ve anlatımının güzelliğidir. Başka mevlidlerde bu niteliği taşıyan beyitlerle bölümler, sonradan Süleyman Çelebi mevlidinin içine alınarak yaşama olanağı bulmuşlardır.²¹ Türk Edebiyatı'nda da üzerinde en çok çalışma yapılmış mevlidler arasında Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n Necat adlı eseri ilk sıralarda yer almaktadır.²² Vesiletü'n Necat'a gösterilen muazzam ilgiden dolayı, diğer şairlerin yazdıkları mevlidler,

15 Semra Alyılmaz, "Mevlid ve Türk Edebiyatı'nda Mevlid Türü", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, Erzurum, 1999, s.197

16 Semra Alyılmaz, "Mevlid ve Türk Edebiyatı'nda Mevlid Türü", s.197

17 Semra Alyılmaz, "Mevlid ve Türk Edebiyatı'nda Mevlid Türü", s.197

18 Hasan Aksoy, "Mevlid; Türk Edebiyatı", *DİA*, Cilt 29, Ankara, 2004, s.482

19 Soner Akdağ, "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36, Erzurum, 2008, s.85

20 A.Necla Pekolcay, "Mevlid", *DİA*, Cilt 29, Ankara, 2004, s.486

21 Hasibe Mazıoğlu, "Türk Edebiyatı'nda Mevlid Yazan Şairler", *Türkoloji Dergisi*, C.IV, S.1, 1974, s.60

22 Bu konu hakkında yapılan en kapsamlı çalışma, Necla Pekolcay tarafından hazırlanan "Mevlid" adlı eser kabul görmektedir.

çok fazla rağbet görmemiş ve çoğu zaman Süleyman Çelebi mevlidinin geri planında kalmışlardır.²³

Mevlid hakkındaki tarihi bilgileri bu şekilde ele aldıktan sonra siyer hakkında da bilgi vermek gerekirse; fıkıh terimi olarak siyerin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından kullanıldığına dair kesin bilgiler olmamakla birlikte, bazı tarihi veriler terimleşmenin II.(VIII) yüzyılın ortalarına doğru Ebu Hanife'nin gözetiminde gerçekleşmiş olabileceğini göstermektedir.²⁴ Mevlid kitapları daha çok manzum şeklinde yazılırken, siyer kitaplarında ekseriyetle nesrin kullanıldığını görmekteyiz.

4. ZAZACA MEVLİD VE SİYER ESERLERİ

İslamiyet'in ilk yüzyıllarında Müslüman olan Zazalar da, Müslümanlığa sıkıca bağlanmış ve Peygamber Efendimize karşı olan sevgi ve muhabbeti yüreklerinde hissetmiş ve yaşamışlardır. Peygamber Efendimize duyulan sevgi ve muhabbetin bir sonucu olan mevlid ve siyer eserleri, Zaza edebiyatı açısından önemli bir yere sahiptir. Zazaca'da şimdiye kadar altı mevlid, bir tane de siyer kitabı yazılmıştır.

4.1.Zazaca Mevlidler

Zazaca alanında şimdiye kadar yapılan araştırmalara göre, ilk Zazaca telif eser, 1892 tarihinde yazılan ve 1899 tarihinde basımı yapılan Molla Ahmed-i Xasi'ye ait olan Zazaca mevliddir.²⁵ Zazaca mevlidler arasında en çok kabul görmüş ve en çok tanınan mevlid, Molla Ahmed-i Xasi'nin bu eseridir. Ayrıca Zazaca mevlidler üzerine yapılan çalışmalar dikkate alındığında, en fazla çalışmanın da yine bu mevlid üzerine yapıldığı açıkça görülecektir. Zazaca hazırlanmış mevlidleri, yazıldığı tarihlere göre sıralayarak, şu şekilde inceleyebiliriz.

4.1.1.Molla Ahmed-i Xasi - Mewlidê Nebî

Molla Ahmed-i Xasi, Zaza tarihi ve kültürü açısından farklı bir yere sahiptir. Denilebilir ki Molla Ahmed-i Xasi'ye atfedilen değer ve kıymet, Zaza tarihi boyunca hiç kimseye gösterilmemiştir. O Zazaca yazının miladı ve en kuvvetli halkası olarak bilinmektedir. Onun diline gösterdiği önem ve kıymet takdir ile karşılanmaktadır.

Xasi'nin ve eserinin adı ve şöhreti, mevlidin yayınından itibaren Zaza halkı

23 Sadık Yazar, "Cismî ve Mevlidi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt-1, Sayı-2, 2008, s.449

24 Mustafa Fayda, "Siyer ve Meğazi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, Ankara, 2004, s.3

25 Murat Varol, "Zazaca Sözlükçülüğün Tarihi, Sorunları ve Çözüm Yolları", *1.Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, 13 Mayıs 2011, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2011, s.360

arasında dalga dalga yayılmaya ve anılmaya başlar. O gün bugündür, Zazalar arasında; doğum, sünnet, adak, düğün, ölüm üzerine veya hac dönüşü ya da başka bir nedenle, hayır için verilen yemeklerde, davetilere Zazaca mevlidin mollalarca ve makamla okunması gelenek haline gelmiştir.²⁶

Osmanlı döneminde, medrese eğitimlerini tamamlamalarını müteakip Diyarbakir, Lice, Siverek, vs. gibi Zaza muhitlerinde müftülük görevlerinde bulunan Yusuf Sami Efendi, Molla Ahmedi Xasi Efendi, Osman Babij Efendi gibi Zaza din âlimlerinin, resmi dil olan Osmanlıca ile o dönemin din ve edebiyat dili olan Arapça ve Farsça'yı mükemmel derecede bilmelerine ve Kürtçe'yi de konuşup yazabilmelerine rağmen, kaleme aldıkları ... kitaplarında ana dilleri olan Zazaca'yı kullanmaları, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.²⁷

Mevlid üzerinde yapılan çalışmalara geçmeden önce, Molla Ahmed-i Xasi'nin hayatını yakından tanımak ve tanıtmak ile başlamak en doğrusu olacaktır. Kaynaklarda Xasi'nin hayatı şöyle anlatılmaktadır:

Molla Ahmed-i Xasi, 1867 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Hazan nahiyesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Hasan, annesinin adı da Medine'dir. Aslen Bingöl'ün Genç ilçesi Külçe köyündendirler. Dedesi Molla Osman, Hazan'da imamlık yapmış ve sonrasında da ailesi buraya yerleşmiştir. Ahmed-i Xasi'nin iki kardeşi vardır; birinin adı Mehmet Emin, diğerinin adı ise Mustafâ'dır. Ahmed-i Xasi üç defa evlenmiştir. Sadece son eşinden bir kızı olmuştur. Xasi, medrese eğitimini Diyarbakır'da tamamlamıştır, icazetini de Müftü İbrahim Efendi'den almıştır. Xasi aynı zamanda bir mutasavvufudur. Bir dönem memurluk yapmış ve sonrasında kendi köyüne müderris olarak tayin edilmiştir. Buradan da Lice müftüsü olarak atanır, fakat kısa bir süre sonra istifa eder. Tekrardan Hazan'a döner ve hayatının geri kalan kısmını burada geçirir. 18 Şubat 1951 yılında da vefat etmiştir. Mezarı Hazan'dadır.

Molla Ahmed-i Xasi, Osmanlı Devleti'nin hâkim ideoloji ve bakış açısı ile farklı düşüncelere sahiptir. Xasi, zaman zaman bu farklı düşünmenin bedelini sürgün ile öder. Hayatının bu kısmı kaynaklarda şöyle anlatılmaktadır:

Sistem ile devamlı sorunlar yaşardı. Bu yüzden de zaman zaman tutuklanmıştı. Dönemin hükümeti ile arasında epey bir ihtilafı durumlar olmuştur. Seyda doğru bildiği şeyleri yüksek sesle söyler ve yönetimi tenkid ederdi. Bu yüzden Seydayı Rodos'a sürgüne gönderirler. Xasi sürgün hakkında şöyle der: "Bir gece evdeydim. Evimin kapısı çaldı. Kapıyı açtım, baktım ki bir memur. Dedi ki: 'Efendi, nahiyedeki ilim adamları bir mesele üzerinde fikir birliğine varamadılar. Vali Bey, gelip bu meseleyi çözmeni istiyor.' Dedim ki hemen gidip

26 Cihat Kar, "Zaza Dili Araştırmalarının 150 Yıllık Geçmişi Üzerine-1 (1857-2001)", *Çime*, 8.Sayı, Almanya, 2007, s.10

27 Siwonic, "Osmanlı Döneminde Zaza Kimliği", *Çime*, 3.Sayı, Almanya, 2005, s.25

geri döneyim. Ceketimi-kaftanımı omuzlarımın üzerine attım, sigaramı yaktım ve gittik. O gece beni sürgün ettiler.²⁸

“Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe ve Zazaca bilen Molla Ahmed-i Xasi; aynı zamanda kalemi güçlü bir şairdir. Xasi'nin, Zazaca mevlid kitabını yazmasının da ilginç bir hikâyesi vardır. Kürt yazar Musa Anter, anılarında, bu hususla ilgili olarak şunları kaydediyor: “Bir gün Kurmanc Kürt Şeyhler [Xasi'ye] demisler ki, ‘Zazalar nedir ki? Düşün, Ehmedê Xanî, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran’ı bir yana bıraksak da, Melayê Batê gibi, içinizde bir mevlit yazacak kimse dahi olmamıştır.’ Molla Hassê [Xasi] şaka olarak yapılan bu tarizi bahane ederek, ‘Vallahi ben Zazaca bir mevlit yazmadan bu evden çıkmayacağım’ demiş, bir hafta içinde de bugün elimizdeki Zazaca mevlidi yazmıştır.

Buna benzer bir rivayet, bir başka kaynakta da şöyle aktarılır: “Bazı Kürt hocalar, kendileri [Xasi] ile şakalaşarak, ‘Siz Zazaların bir tek kültürel birikiminiz var mı? Yok. Halbuki bizim sayısız eserlerimiz var’ dediklerinde, Seyda [Xasi] üzülür ve ‘bekleyin size göstereceğim’ der. Bir Cuma günü Cuma namazından sonra evine kapanır yazmaya başlar, diğer Cuma günü namazdan evvel bitirip evden çıkar, alimlere giderek, ‘alın size Zaza edebiyatının küçük bir numunesi’ der, yazdığı mevlidi gösterir. Mevlidi inceleyen ulema hayretler içinde kalır, kendilerini tebrik ederler.”²⁹

Arap alfabesi ile orijinal metin olarak ilk defa 1899 tarihinde Diyarbakır Litografya Matbaası’nda 400 adet basılan Molla Ahmed-i Xasi'nin mevlidi, ilk defa 1985 tarihinde Malmisanj tarafından Arap harflerinden Latin harflerine çevrilmiş ve “Hêvî” dergisinde yayımlanmıştır. Kitabın ikinci transkripsiyonu, 1994 tarihinde Mihani tarafından yapılmış ve Fırat Yayınları tarafından basılmıştır. Molla Mehamedê Kavari de 2005 yılında mevlidin üçüncü bir defa transkripsiyonunu yapmış ve kendi şiirlerinden oluşan birkaç ekleme ile matbaada baskısını yapmıştır. W.K.Merdımın tarafından da 2008 yılında Arap harflerinden Latin harflerine çevirisi yapılmış ve sayfanın bir yüzünde Arap harfleri, diğer yüzünde de Latin harfleri olmak üzere Hivda İletişim tarafından baskısı yapılmıştır. Eserin son transkripsiyonu ise Roşan Lezgin tarafından 2008 tarihinde yapılmıştır. Bu metin de Zazaki.net sitesinde ve Newepel adlı Zazaca gazetesinin 2-17 arasındaki sayılarında bölüm bölüm neşredilmiştir.

Molla Ahmed-i Xasi tarafından yazılan; 16.5 x 24.5 ebatında ve 14 bölümden oluşan 29 sayfalık Zazaca manzum eserdeki beyit sayısı 366’dır. Eserin sonunda, düzyazı ile Zazaca kısa bir bölüm de yer almaktadır.³⁰ Kitabın birinci sayfasında-

28 Bkz: Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, Hivda İletişim, İstanbul, 2008, s.6

29 Cihat Kar, “Zaza Dili Araştırmalarının 150 Yıllık Geçmişi Üzerine-1 (1857-2001)”, *Çıme*, 8.Sayı, Almanya, 2007, s.10

30 Cihat Kar, “Zaza Dili Araştırmalarının 150 Yıllık Geçmişi Üzerine-1”, s.9-10

ki Osmanlıca kısa açıklamada eserin “Zaza Lisanı” ile yazıldığı belirtilmiştir.³¹

Eserin basımı ile ilgili yapılan yazışmalar resmi kayıtlarda şu şekilde geçmektedir. Diyarbekir Vilayeti tarafından Maarif Nezareti’ne gönderilen yazıda Lice kazasına bağlı Hizan köyü ulemasından Ahmedê Xâsê Efendi’nin Zaza lisanı ile telif ettiği Mevlid-i Şerif’in basım ve yayın izni talep edilmiştir. 25 Zilkade 1316 (6 Nisan 1899) tarihindeki belgede, Diyarbekir’de mukim talebeden Ahmed Efendi’nin “Zaza lisanı”yla yazdığı Mevlid-i Şerif’in basım ve yayınına ruhsat verildiği bilgisi yer almaktadır. Aynı vesikada, Zazaca Mevlid-i Şerif’in basım ve yayın izni alındıktan sonra Diyarbekir’de 400 adet basıldığı belirtilmektedir.³²

Molla Ahmed-i Xasi’nin hayatı, kişiliği ve sanatı hakkında geniş bilgi verdikten sonra, eserin kendisine geçebiliriz. Molla Ahmed-i Xasi’nin mevlidini bölümlere göre şu şekilde incelemek mümkündür:

1.Bölüm: Bu bölüm mevlide giriş kısmıdır ve ekseriyetle Allah’a ham ve sena edilen beyitler mevcuttur. 21 beyitten oluşan bu bölümde şükür de ana koulardan biridir.

Ez bi bismillâhî iptida kena / Raziqê aman û xasan kena.

Her nefes de vaci hemd û şukrê to / Vacîb o bê şubhe ancî heqqê to.³³

2.Bölüm: “Tertîbê Mewlûdi û Fazlê Wendişî” başlığını taşıyan bu bölüm, 45 beyitten oluşmaktadır. Bu kısımda mevlidin fazileti, tertibi ve önemi anlatılmaktadır. Xasi, okunması düşünülen mevlidin gece okunmasını ister. Bunun nedenini ise Peygamber Efendimizin gece vakti dünyaya gelmesine bağlar.

Ger bipersî wendişê roc û şewe / Wendişê şew baştir o hergû hewe.

Çunki şew bî ame şahê enbiyan / Na dunya hem Mekke de ey aşiqan.³⁴

3.Bölüm: Bu bölüm “Çinbîyayişê Eşyan û Sîrrê Homay” başlığını taşımakta olup, 16 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde kâinatın henüz yaratılmadan önceki demi, Allah’ın hikmeti ve kudreti anlatılmaktadır. Xasi, aynı zamanda bu kısımda Allah’ın tarif ve tasvir edilemeyeceğini de anlatmaktadır.

Ne eno erd û enî ezmanî bî / Ne perî cîn û ne însanî bî.

Nêşkeno yew zî biko tarif hema / Cewherê marîfetê Xellaqê ma.³⁵

4.Bölüm: “Xelqê Peyxemberî Ma û Xelqê Eşyan” başlığını taşıyan bu bölüm

31 Yaşar Aratemür, “Arkaik Kaynaklardan Modern Kaynaklara Zazaca ve Zazalar”, *I.Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, 13 Mayıs 2011, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2011, s.231

32 Ercan Çağlayan, “Osmanlı Belgelerinde Zazalar ve Zazaca Üzerine Notlar”, *I.Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, 13 Mayıs 2011, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2011, s.281

33 Mela Ehedê Xasî, *Mewlîd*, Hivda İletişim, İstanbul, 2008, s.13-15

34 Mela Ehedê Xasî, *Mewlîd*, s.21-23

35 Mela Ehedê Xasî, *Mewlîd*, s.35-39

29 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde Peygamber Efendimizin nurunun yaratılışı ve bu nurun geçirdiği fasıllar anlatılmaktadır.

Wexto nûrê Ehmedî anya tera / Bê hîsab yê kerd heya Rabbê xu ra.

Wexto yê çilkî ku yê rab î berî / Hergû yew bi ruhê yew peyxemberî.³⁶

5.Bölüm: “Emrê Homay o Qey Qelem” adını taşıyan bu kısım, 17 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde tahayyülün ağırlığını koruduğu bir bölüm olup, Peygamber Efendimizin nurunun Allah-u Teala tarafından yaratılışı anlatılmaktadır.

Va: “Binusne yew çinîko xeyrê min / Hem Muhammed qasid o qey emre min”

Xaliqî va: “Ewwel û axir ez a / Yo zî mehbûbê min o aşiq ez a”³⁷

6.Bölüm: Toplam 40 beyitten oluşan bu bölüm “Xelqê Ademî Yo Nûre Peyxemberî Yo Kewte Paştey Yê” adını taşımaktadır. Bu bölümde Hz. Adem’in yaratılması ve yaratılan bu bedene ruh verilmesi ile Peygamber Efendimizin ruhunun Hz. Adem’e derç edilmesi anlatılmaktadır.

Badê cû Adem tamam kerd şekle yê / Hezretî Cibrîlî pif kerd ruhê yê.

Weqto Adem çim gina gişta şede / Ay ku nûrê Mustafayî haw tede.³⁸

7.Bölüm: Bu kısım “Eştîşê Ademî Yo Cennet Ra û Mardişê Kalikanê Peyxemberê Ma” başlığını taşımakta olup, toplam 22 beyitten oluşmaktadır. Bu kısımda Hz. Adem’in Allah-u Teala’nın emrine uymayıp cennetten atılması ve Peygamber Efendimizin adını anarak affedilmesi anlatılmaktadır. Son beyitlerde ise Peygamber Efendimizin nurunun taşındığı Peygamberlerden bazılarının isimleri sayılmaktadır.

Badê cû ku Ademî bêemrê kerd / Xaliqî va: “Yê bigirî berzî erd!”

Va: “Di bextê ay Muhammedî de wa / Min efu ke Rabbî ez bêçare wa.”³⁹

8.Bölüm: Bu kısım 28 beyitten oluşmakta olup, “Abdullahî û Cuhûdê Şamîyan û Waştîşê Amîna Ci Rê” adını taşımaktadır. Bu bölümde artık Peygamber Efendimizin nuru babası Hz. Abdullah’a geçmiştir. Kâfirler de bunu fark ederler ve Hz. Abdullah’ı öldürmek için plan üstüne plan yaparlar. Ancak Allah-u Teala her defasında Hz. Abdullah’ı korumaktadır. Bu bölümde ayrıca Hz. Abdullah’a Peygamber Efendimizin annesi olacak olan Hz. Amine’yi istemeleri de anlatılmaktadır.

Weqto dî kewtî dima zey vergê har / Şî bi yê berxê ciwanî hey hewar.

Pêrû piya şî yew tera nêbi kemî / Labelê hafiz bi Rabbê Alemî.⁴⁰

36 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.43-47

37 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.51-53

38 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.61-69

39 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.71-73

40 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.81

9.Bölüm: 27 beyitten oluşan bu bölüm, “İntiqalê Nûrê Peyxemberî Yo û Hewnanê Amîna Yo” adını taşımaktadır. Bu bölümde artık Peygamber Efendimizin nuru Hz. Amine’ye geçmiştir. Hz. Âmine her ay rüyasında bir Peygamber görmekte ve onlardan karnında taşıdığı zat için müjdeli haberler öğrenmektedir. Bu bölümde Peygamber Efendimiz henüz annesinin karnında altı aylık iken yetim kalışı da anlatılmaktadır.

Badê cû nûro ku ma kerdo sena / Ame bi meyman bi qaybê Amîna.

Va: “Zerrey min bî di nîmî wey lemin! / Xaliqî verda yetîm no hemlê min!”⁴¹

10.Bölüm: “Welednayîşê Peyxemberî Ma Yo” adını taşıyan bu bölüm, 18 beyitten meydana gelmektedir. Bu bölümde Peygamber Efendimizin doğumu anlatılmakta olup, bu kutlu doğum anı ekseriyetle Hz. Amine’nin ağzından anlatılmaktadır. Son beyitler ise “Merhaba” ile başlamakta olup, Peygamber Efendimizin yeryüzüne intikal etmesi ile duyulan sevinç ve coşku anlatılmaktadır.

Amîna va: “Weqto bi duyey şewî / Ez têna menda di xelwe bê yewî.

Merhaba ey Rehmeten lî’i-Alemîn / Merhaba ya men şefî’u’l muznîbîn.”⁴²

11.Bölüm: Kısa bölümlerden biri olan bu kısım, 17 beyitten oluşmaktadır ve bu bölüm “Henî Ecaýıban o Amey Wucûd Şewê Mewlûdî” adını taşımaktadır. Bu bölümde Peygamber Efendimizin doğduğu gece meydana gelen bazı olağanüstü olaylar anlatılmaktadır. Bin yıldır sönmeyen ateşin sönmesi ve Save gölünün bir anda kuruması gibi olaylar bu olağanüstü olaylar arasında yer almaktadır.

Adirê yîne çiray nêbi çinê / La şewê Mewlûdî de yo bi çinê.

Behrê Sawa zuwa bi yo zî a şewî / Aw tede nêmende esla yew hewî.”⁴³

12.Bölüm: Bu bölüm “Helîmay Sadîyan” adını taşımakta olup, 24 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde Peygamber Efendimizin sütannesini olan Hz. Halime’ye verildiği üç yıl anlatılmaktadır. Bu bölümde ayrıca Peygamber Efendimizin altı yaşında annesini, sekiz yaşında da dedesini kaybetmesine yer verilmektedir.

Amîna va: “Hewnî min de bi beyan / Go bido yê şit Helîmay Sadîyan”

Emrê ye weqto tamam bî şeş serrî / Amîna zî şî dunya ra a serrî.”⁴⁴

13.Bölüm: 51 beyit ile en uzun bölüm olan kısım, “Nuzûlî Wehy û Mîracî” adını taşımaktadır. Bu bölümde Peygamber Efendimize ilk vahyin gelmeye başladığı an ve sonrası ile Peygamber Efendimizin Miraç’ı anlatılmaktadır. Miraç esnasında Peygamber Efendimizin gördüklerine de genişçe yer verilmektedir.

41 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.87-95

42 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.97-101

43 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.105

44 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.109-115

Arde “Îqra bîsmî” qelbê yê de va / Tavilî ş abi Muhemmed Mustafa.

Vak u: “Yew linge tîya ra nêşkena / Berzî ger berzî hema ez vêşena”⁴⁵

14.Bölüm: Mewlidin son kısmı olan bu bölüm 11 beyitten oluşmakta olup, “Haza Du’a û Mewlîdî’n-Nebî” adını taşımaktadır. Bu bölümde Molla Ahmed-i Xasi artık mevlidini tamamlamış ve dua etmektedir.

Ya Îlahî kemterîn û qasir ê / Ma heme Rabbê ti zanî nazir ê.

Ma se ra vazdîn, çiniko ma mecal / Xeyrê yew dergahê to ya Zulcelal.⁴⁶

Bölümlerin analizinden önce Molla Ahmed-i Xasi’ye ait mevlidin şimdiye kadar beş farklı kişi tarafından transkripsiyonunun yapıldığını belirtmiştik. Bunlar arasındaki farklılıklardan ve benzerliklerden de bahsetmek yararlı olacaktır.

4.1.1.1.Mevlid’in İsimlendirilmesi

Molla Ahmed-i Xasi’ye ait mevlidin Arap harflerinden Latin harflerine çevirisi yapılırken, eserin isimlendirilmesinin farklı farklı isimlerle yapıldığını görmekteyiz. Malmisanij, Mewlidê Nebî; Mihani, Mewlûdê Nebî; Molla Muhammed Kavari, Mevludî Zazaki; W.K.Merdımın, Mewlîd; Roşan Lezgin, Mewlidê Kirdî şeklinde eseri isimlendirmiştir. Bu farklı isimlendirmelerin kişilere göre değişiklik göstermesinde fikri farklılıklar ve bakış açısının etkili olduğu düşünülmektedir.

4.1.1.2.Harf ve Kelimelerin Farklı Okunuşu

Bazı beyitlerdeki harflerin, farklı çevirilerde, farklı harflerle çevrildiği ve okunduğu görülmektedir. Bunlardan sadece bir tanesine örnek vermek gerekirse; mevlidin ikinci kısmı olarak sayacağımız başlık şu şekilde farklı biçimlerde çevrilmiştir:

Malmisanij: Enû Mebhesê Tertîbê Mewlûdî û Fezeley Wendişî

Mihani: Eno Mebhesê Tertîbê Mewludê Fedley Wendişî

Mala Muhammed Kavari: Eno Mebhesi Tertibi Mewlud û Fedli Wendişu

W.K.Merdımın: Eno Mebhesê Tertîbê Mewludî û Fazlê Wendişî

Roşan Lezgin: Eno Mebhesê Tertîbê Mewlûdî û Fezley Wendişî şeklinde çevirmektedir.

4.1.2.Osman Efendiyo Babij-Biyêş Peyxemberi

Osman Efendiyo Babij, 1852 yılında dünyaya geldi. Gerçek adı Osman Esad’dır. Halk arasında Osman Efendiyo Babij olarak bilinmektedir. “Bab” doğ-

45 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.119-127

46 Mela Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, s.135

duğu köyün ismi olup, Türkçesi Kapıkaya'dır. Babası Siverek müftülüğü yapmış olan Hacı Eyüp Efendi'dir. Osman Efendiyor Babij; Zazaca, Kürtçe, Arapça ve Osmanlıca bilmektedir. 1905 yılında başladığı Siverek müftülüğü görevini 24 yıl yürütmüştür. 23 Mart 1929 yılında, 82 yaşındayken vefat etti. Kabri Siverek'tedir.⁴⁷

Osman Efendiyo Babij, mevlidini 1903 yılında yazmıştır. Ancak mevlidi kendi ölümünden 4 yıl sonra yani 1933'te Celadet Ali Bedirxan tarafından Arap harfleri ile Şam'da basılmıştır. Eserin latin harflerine ilk transkripsiyonu Malmisanij tarafından yapılmış ve Hevi dergisinin dördüncü sayısında, 1985 yılında yayımlanmıştır. Son olarak da eser, 2007 yılında Diyarbakır Kürt Enstitüsü tarafından basılmıştır.

Osman Efendiyo Babij'a ait mevlid sekiz bölümden oluşmakta olup, toplamda 196 beyitten meydana gelmektedir. Eserde her bir bölüme ayrı bir isim verilmesi de her bölümde ayrı bir olay anlatılmaktadır. Mevlidi bölümlere göre şu şekilde incelemek mümkündür.

1.Bölüm: Besmele ile başlayan bu bölüm toplam üç beyitten oluşmaktadır. Zazaca mevlitler arasında en kısa giriş, Osman Efendiyo Babij'a ait bu üç beyitlik giriştir.

Binamê Hûma ez do kena îbtida, / Xaliqê nê 'erd û azmîn yad kena.

Bibo 'efû gunayê ma vêrdo, / Gunehkarey ki 'emre xo di kerdo.⁴⁸

2.Bölüm: Toplam 26 beyitten oluşan bu bölümde, mevlitin faziletlerinden ve mevlit okumanın öneminden bahsedilmektedir.

Ey cema'etên şima zî ser te ser. / Qedrê mewlûdî bizanîn serr bi serr.

Ya Xuda, no yo rica ma rûsiyan, / 'Ef kerî ma û birasnî tu b'înan.⁴⁹

3.Bölüm: Toplam 19 beyitten oluşan bu bölümde, kainatın yaratılması ve Peygamber Efendimizin nurunun Hz. Âdem'den başlayarak silsileler halinde Peygamber Efendimize ulaşması süreci anlatılmaktadır.

Kaf û nûn ard pê het, emrê kerd, / Bîbûcad 'erd û azmîn, germ û serd.

Nûrdê xo ra kerd bî nûrê Ehmedî, / Ay nûrî ra xelq kerd ta Muhemmedî.⁵⁰

4.Bölüm: Bu bölüm 22 bölümden oluşmakta olup, Peygamber Efendimizin anne ve babasının evliliği ve Hz.Amine'nin Peygamber Efendimize gebe iken gördüğü bir rüya ve bu rüyanın tefsirine yer verilmektedir.

Amîne va: A şew ame veng mi rê, / Va: Nika ti mayêk a Ehmed yê

47 Bkz: Ahmet Kırkan, "Mewlîdê Osman Efendiyo Babij", *The Zaza People: History, Language, Culture, Identity*, 28-30 October, Yerevan, 2011

48 Usman Efendi "Biyîşê Pêxemberî", *Hêvî*, 4.Sayı, Fransa,,1985, s.98, (Transkripsiyon: Malmisanij)

49 Usman Efendi "Biyîşê Pêxemberî", s.100

50 Usman Efendi "Biyîşê Pêxemberî", s.100

Paştê to ra -va- yeno lajên teber, / O bibo dinya di rašto pêxember (peyamber).⁵¹

5.Bölüm: 48 beyitten oluşan bu bölüm, en uzun kısımdır. Bu bölümde Peygamber Efendimizin dünyaya geldiği gece; Hz. Amine'nin gördükleri, yaşadıkları ve Peygamber Efendimizin doğumu anlatılmaktadır. Bu bölüm aynı zamanda "merhaba" bölümüdür.

Perdey çeşman (çiman) dê min kû werziya, / Bol 'ecebî dî mi, o çax eşkera.

Merheba, ey melhema pîzey kulan / Merheba, ey serwerê pêxemberan.⁵²

6.Bölüm: Bu bölüm 43 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde Peygamber Efendimizin mucizelerinden ve Mirac'a yükselmesinden söz edilmektedir.

Va ki, engiştanê ê pêxemberî / Aw ard û werd ci ra bol 'eskerî.

Mescida Qudsî di du riket nemaz, / Kerd û înan ard bi Ellay bol niyaz.⁵³

7.Bölüm: 18 beyitten oluşan bu bölüm, bir önceki bölümün devamı niteliğindedir. Bu bölümde de Mirac hadisesinden bahsedilmektedir.

Va ki: Mî'racê şîma zî bî niyaz, / Da şîma wû kerdî bî panc wext nimaz.

Kam ki nê pancî biyaro rind bi ca, / Mehşerê Kubra di ancax o bî şa.⁵⁴

8.Bölüm: 17 beyitten oluşan bu kısım, dua bölümüdür. Osman Efendi diğer mevlitlerden farklı olarak bu bölümdeki beyitlerde kendi künyesini de söylemektedir.

Ey dima ti ummetê pêxemberî / Şa kerî ya reb ti roja mehşerî.

Hem viraşdoxê kitabê xasekî / Lajê muftîdê keandê Sewrekî.

Yanî 'Usman Es'ed û ti ey qijî / Lajê Hac Eyüb Efendî Babijî.⁵⁵

4.1.3.Molla Mehamed Eli Hun-Mewlid

Zaza dili ve edebiyatı açısından önemli mevlidlerden biri olan Molla Mehamed Eli Hun'un mevlidi, yazıldığı tarihi itibari ile çok eskidir. 1971 yılında yazılan bu mevlid, ancak 33 yıl sonra yayınlanmıştır. Eser 2004 yılında Vate Yayınları tarafından basılmıştır. Toplam 120 sayfadan oluşan eserde, aynı zamanda Yusuf ile Züleyha ve Kerbela kasideleri de yer almaktadır.

Eser Mehmet Uzun tarafından kaleme alınan bir yazı ile başlamaktadır. Bu yazıda Molla Mehamed Eli Hun'un hayatı, sanatı ve eserleri konu edinmektedir. Bu yazı aynı zamanda mevlid henüz basılmadan önce Vate dergisinin 18. sayısında 2002 yılında yayınlanmıştır.⁵⁶

51 Usman Efendi "Biyîşê Pêxemberî", s.102

52 Usman Efendi "Biyîşê Pêxemberî", s.103-104

53 Usman Efendi "Biyîşê Pêxemberî", s.106-107

54 Usman Efendi "Biyîşê Pêxemberî", s.109

55 Usman Efendi "Biyîşê Pêxemberî", s.109-110

56 Bkz: Mehmet Uzun, "Mela Mehmed Elî Hunî û Edebiyato Kirdkî (Zazaki)", Vate, Hûmare:18,

Molla Mehamed Eli Hun, halk arasında sevilen ve saygın bir yere sahip olan bir âlimdir. Onun kendi diline ve kültürüne gösterdiği önem ve ehemmiyet, halk arasında takdirle karşılanmış ve onun saygınlığını daha da arttırmıştır. Aynı zamanda çok sayıda şiirleri de olan Molla Mehamed Eli Hun, şiirlerinde kullandığı akıcı ve anlaşılır bir *Zazaca* ile herkesi kendine hayran bırakmaktadır.

Onun yazdığı mevlid de halk arasında bilinir hale gelmiş ve en anlaşılır dil kullanılan mevlid şeklinde halkın hafızasında yer edinmiştir. Mevlid hakkındaki ayrıntılı bilgiler vermeden önce Molla Mehamed Eli Hun'u tanımakta yarar olacaktır.

Molla Mehamed Eli Hun, 1930 yılında Palu'dan 50 kilometre uzaklıkta olan ve Elazığ'ın Palu ilçesi ile Bingöl'ün Genç ilçesi arasında bulunan Beyhan beldesinde dünyaya gelmiştir. Gerçek ali Mehmet Ali Öztürk'tür. Yedi çocuklu bir ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluğu Elazığ, Siirt, Şırnak gibi illerde geçmiştir. Diyarbakır, Bismil, Silvan ve Cizre'de ilim görmüştür. Kendi deyimiyle daha küçüklük yaşlarında içine okuma aşkı, şevki girmiştir ve bu hayatı boyunca da devam etmiştir. Molla Mehamed Eli Hun, 25 yıl fahri imamlık yapmış, sonra da emekliye ayrılmıştır.

Molla Mehamed Eli Hun'un mevlidi, ilk olarak 2004 yılında *Vate* dergisinin 22. sayısında yayımlanmıştır. Mevlid toplam dört bölümden oluşmaktadır. Bölümlere göre mevlidi şu şekilde analiz etmek mümkündür:

1.Bölüm: “Bîsmillâhîrrehmanîrrehîm” adını taşıyan birinci bölüm toplam 65 beyitten oluşmaktadır. Bu bölüm aynı zamanda mevlidin giriş kısmıdır. Bu kısmın ilk beyitlerinde hamd ve şükür ağırlıktadır. Bu bölümde Peygamber Efendimizin nurunun taşınması, doğumu ve sonrası genişçe yer almaktadır.

Peyxembêr ma rind' rindûn o, peyxembêr însûn, cindûn o / Wi serekî hemînûn o, biwan mewlîd peyxamberî.

Ummetey xwi r' ken şefa'et, sek' ame dinya kerd hîmmet / Yi va: “Ummet!”, yi va: “Ummet!”, biwan mewlîd peyxamberî.⁵⁷

2.Bölüm: Mevlidin en kısa bölümü olan bu kısım, 15 beyitten oluşmakta olup “Du'ayê Mewlîdî Şerîfî” adını taşımaktadır. Bu bölüm baştan sona kadar dua bölümü olup, peygamberlerin hatrına, halifelerin hatrına ve kutsal mekanların hatrına duaların kabul edilmesi istenmektedir.

Qey xatîr hezretî Qur'an, sekerat id' ma mek' têşan / Ti ma r' nesîb bikir îman, ya Reb du'an ma bik' qebul!

Hamnan, payîz 2002, s.56-66
57 Mela Mehamed Elî Hûnî, *Mewlid*, Vate Yayınları, İstanbul, 2004, s.34-39

Qey xatîr namey Semedî, qey xatîr namey Ehmedî / Qey xatîrî Muhammedî, ya Reb du'an ma bik' qebul!⁵⁸

3.Bölüm: 93 beyitten oluşan bu uzun bölüm “Mîracî Peyxemberî” adını taşımaktadır. Bu bölümde Peygamber Efendimizin göğe yükselmesi, öncesi ve sonrası detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Ti hêvêr namey Homay vaj, ti namey yi r'benî muhtaç / Peyxembêr ard panc wext nimac, peyxembêr ma veca Mîrac.

Ti xeberey Mîrac bira, pey Zazakî beşnaw mi ra / Ez yew du'a wazen tu ra, peyxembêr ma veca Mîrac.⁵⁹

4.Bölüm: “Wefatî Nebî” adını taşıyan bu bölüm, 69 beyitten oluşmakta olup, mevlidin son bölümüdür. Bu bölümde Peygamber Efendimizin hastalığı, ashabına son nasihatleri, vasiyeti ve vefat etmesi anlatılmaktadır.

Dinya bena fanî fanî, nêbena mal qey însanî / Miren çiqas însan ganî, dinya ra şî peyxembêr ma.

Bîg'i desmacû, bik'i nimacû, ti ca verdên keynû, lacû / Tica verdên text û tacû, dinya ra şî peyxembêr ma.⁶⁰

4.1.4.Molla Kamil Puexi-Mewlidi Nebi

Molla Kamil Puexi tarafından yazılan Mewlidi Nebi, 2003 yılında İstanbul'da basıldı. Toplam 65 sayfadan oluşan eserde, sadece mevlid yer almamaktadır. Eserde ayrıca Merg, Welati Ma, Şîret, Dunya, Gueş Bide, 'umîr, Heyat u Dinya, Pili Yê Allay şiirleri de yer almaktadır. Eserin Arap harflerinden Latin harflerine çevirisi ve baskıya hazır hale getirilmesi W.K.Merdîmin tarafından yapılmıştır.

Molla Kamil Puexi, 1938 yılında Bingöl'e bağlı Ortaköy'de dünyaya gelmiştir. 12 yaşında Kuran-ı Kerîmi okumaya başlamıştır. Yukarı Akpınar'da 6 yıl boyunca medrese eğitimi aldı ve Mardin ile Diyarbakır'da medrese eğitimini tamamladı. Önce kendi köyünde fahri imamlık yaptı. Sonrasında Bingöl'ün başka bir köyünde 19 yıl boyunca kaldı. Buradan sürgün ile Genç'e gitti. Genç'te üç buçuk yıl kaldı ve orada emekliye ayrıldı.⁶¹

Molla Kamil Puexi'nin yazdığı Mewlidi Nebi, aynı zamanda 2003 yılında Vate dergisinin 19. sayısında da yayımlanmıştır. Mevlid, Bingöl ağız ile yazıldığı için, sayfa altlarında bazı kelimelerin farklı yazım biçimleri de gösterilmiştir.⁶² Her iki baskıda da mevlidin Hicri 1420/Miladi 1999 yılında yazıldığı notu da yer almaktadır.

58 Mela Mehemed Elî Hûnî, *Mewlid*, s.40

59 Mela Mehemed Elî Hûnî, *Mewlid*, s.41

60 Mela Mehemed Elî Hûnî, *Mewlid*, s.49

61 Bkz: Mela Kamil Puexi, *Mewlidi Nebi*, İstanbul, 2003.

62 Bkz: Mela Kamilê Puexî, “Mewlidî Nebî”, *Vate*, Hûmare: 19, Zimistan-Wisar 2003, s.76-82

Mewlidi Nebi kitabının mevlid kısmının hemen sonrasında 8 tane şiir yer almaktadır. Bu şiirlerden de anlaşılıyor ki Molla Kamil Puexi aynı zamanda kalemi kuvvetli bir şairdir. Zira şiirlerindeki ahenk ve anlam unsurları kendisini güçlü bir şekilde belli etmektedir. Bu şiirlerin bir diğer özelliği ise saf ve anlaşılır bir Zazaca ile yazılmalarıdır. Şiirlerde genel itibari ile ölüm, hayatın sona ermesi, memleket, dünya ve ahiret, dünyaya bağlanılmaması gerektiği gibi konulardan bahsedilmektedir.

Molla Kamil Puexi tarafından yazılan Mewlidi Nebi, toplam 104 beyitten oluşmaktadır. Mevlid tek parça halinde yazılmış olup, parçalara ayrılmamıştır. Beyitlerdeki anlam ilişkisinden hareketle mevlidi şu şekilde bölümlere ayırıp analiz etmemiz mümkündür.

1.Bölüm: Mevlid'in ilk 17 beytinde, Allah'ı Teala'nın azametinden ve şanından bahsedilmektedir. Bu kısım aynı zamanda tefekkür ve şükür bölümüdür.

Pê Allay Mewlid Nebi xwi r' wuneno / Allah wahari canun u camidun o.

Allah zat u sifetun xwi d' yo ten u / Bê yı çewrê Rab nêken, nêvinenu.⁶³

2.Bölüm: Mevlid'in 18. ile 48. beyitleri arasında Hz. Âdem'in yaratılması, nuru Muhammed'in Hz. Âdem'e nakşedilmesi, Hz. Âdem'in cennetten atılması ve Hz. Âdem'in Hz. Muhammed'in (s.a.v.) adını anarak affedilmesi gibi olaylar anlatılmaktadır.

Piyor umêni vatin: -In çı yo, çinê niyo? / Yın ra va: -ın nuri Muhammed Nebi yo.

Diy Muhammed nusyo kıştê Allahi d' / Wa: Qey xatir ın Muhammed 'ef bîd.⁶⁴

3.Bölüm: 49. beyitten itibaren Peygamber Efendimizin nurunun taşınması anlatılmaktadır. Bu kısımdan sonra Mevlid'in sonuna kadar Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğumu öncesi, doğumu esnasındaki mucizeleri ve sonrası anlatılmaktadır.

Umêyış tu şayan ıb riy erdun de / Kueşk saray Kesrun rijiyêb' İrun de.

Eg şıma wazên cennet yedi şıma b' / Muhammed rê salawat biyarin dewam.⁶⁵

4.1.5.Molla Mehemedê Muradon-Mewlidi Zazaki

Molla Mehamedê Muradan tarafından yazılan; W.K.Merdimın, N.Celali tarafından transkripsiyonu yapılan Mewlidi Zazaki, Zazaca alanında yazılmış beşinci mevliddir. Mevlid, Vate dergisinin sonbahar 2003 yılındaki sayısında ya-

63 Mela Kamil Puexi, *Mewlidi Nebi*, İstanbul, 2003, s.1

64 Mela Kamil Puexi, *Mewlidi Nebi*, s.2-3

65 Mela Kamil Puexi, *Mewlidi Nebi*, s.5-7

yımlanmıştır. Ayrıca mevlidin sonunda Ferhengek (Sözlükçe) başlığını taşıyan iki sayfalık kısımda, mevlidde geçen ve çoğunluğu Arapça-Farsça olan toplam 71 kelimenin Zazaca karşılığı verilmektedir.

Molla Mehamedê Muradon, Genç ilçesine bağlı Muradan köyünde 1952 yılında dünyaya gelmiştir. Köyün imamı olan babasından ilk eğitimini almıştır. Sonrasında ise Muş'ta eğitimini tamamlamıştır. Molla Mehamedê Muradon, 1976 yılında göreve başlamıştır. İlk görev yeri Bingöl'ün Yedisu ilçesi olmuştur. Burada bir buçuk yıl çalıştıktan sonra tayinini Genç'e alır. 1977 yılında imamlık için yapılan sınavı kazanır ve bu görevi için Solhan'a gider.

1980 askeri darbesinde, yönetime el konulduktan sonra Kiğı'ya sürgüne gönderilmiştir. O da bunu kabul etmez istifa eder ve Mardin Kızıltepe'ye gider. Şeyh Selahaddin Medresesi'nde iki-üç yıl ders verir. Sonrasında istifasını geri alır ve Çorum iline tayin edilir. Burada bir yıldan uzun bir zaman kalır ve Palu'ya döner. Burada yeni bir medrese yapar ve beş yıl boyunca eğitim verir. Sürgün kararı kaldırıldıktan sonra Genç'e geri döner ve burada vazifesine devam eder.

Molla Mehamedê Muradon, Mardin Kızıltepe'de iken Zazaca şiirler yazmaya başlar. Hem mevlidini hem de şiirlerini kasetlere kaydeder ve 1999-2000 yılında mevlidini yazıya döker, tamamlar. Mevlidinin ismi de Mewlidê Zazakî'dir.⁶⁶

Molla Mehamedê Muradon tarafından yazılan Mewlidî Zazakî, toplam 7 kısımdan ve 204 beyitten meydana gelmektedir.⁶⁷

1.Bölüm: Bu bölüm mevlidin giriş kısmıdır. Şükür ve şefaatin ön plana çıktığı bu kısım, 17 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde ayrıca mevlidin öneminden de söz edilmektedir.

Allah, nûmê xaliqî mawo 'elim, / Hem 'ezim u hem kerîm u hem rehîm.

Ma tu rî vaj' mewlidî Ehmed Resûl, / Mertebê yi Allah hetî zaf qebûl.⁶⁸

2.Bölüm: "Xelqê Nûrî Peyxember" başlığının taşıyan bu bölümde, Peygamber Efendimizin nurunun yaratılması anlatılmaktadır. Toplam 22 beyitten oluşan bu bölümde, ayrıca yeryüzünün farklı evrelerinin yaratılması da anlatılmaktadır.

Xelqî kerdî nûrî Ehmed' serwerî. / Seyyîdî mexlûqê pîyorin, rehberî.

Ay hebîb ra hes biker bi rûh û can, / Cehde û sunet yi bigir ey ciwan.⁶⁹

3.Bölüm: 26 beyitten oluşan bu bölüm, "Neqlî Nûrî Hetî Ecdad' Hebîbî" başlığını taşımaktadır. Hz. Âdem'e derç edilen Peygamber Efendimizin nuru,

66 Bkz: Murad Canşad, Mewlidê Kirmançkî, Zazaki.net, 27 Şubat 2010, http://www.zazaki.net/haber/mewlid_kirmanck-397.htm

67 Murad Canşad, "Mela Mehamedê Muradan", *Nûbihar*, Sayı 118, İstanbul, 2012, s.67

68 Mela Mehamedê Muradan, *Mewlidî Zazakî*, Vate, İstanbul, 2003, s.18

69 Mela Mehamedê Muradan, *Mewlidî Zazakî*, s.19-20

silsile halinde yüzyıllarca taşınır. En sonunda bu Nur, Peygamber Efendimizin dedesi Abdulmutalib'e, oradan babası Abdullah'a, oradan da annesi Amine'ye ulaşır. Ve en sonunda o nur, esas sahibine yani Hz. Muhammed'e (s.a.v) ulaşmaktadır.

Ademî va: Qıymetî nûrî bizûn, / Çunkî nûrî peyxamber' axirzemûn.

Weqta varûn nivarên kerdî du'a / Qey xatir nûr bînî meqbûl her weha.⁷⁰

4.Bölüm: Bu bölüm 35 beyitten oluşmakta olup, "Weladetî Peyxamberî Ma" başlığını taşımaktadır. Bu kısımda umumiyetle Peygamber Efendimizin doğumu anlatılmaktadır. Doğum öncesinde meydana gelen mucizeler ve olaylardan söz edilmektedir. Yine bu kısımda doğum öncesi ve sonrası, Peygamber Efendimizin annesi Hz. Amine'nin ağzından anlatılmaktadır.

A şewi d' kerdî a berî cennetî, / Hem ayê ezmûn qey şahî ummetî.

Hûn d' mi ra va "Nûmê yi Muhammed û, / Efdelî mexlûqûn o, oEhmed û.⁷¹

5.Bölüm: 18 beyitten oluşan bu bölüme, "Merhaba" ismi verilmiştir. Bu kısımda Peygamber Efendimizin yeryüzüne gelmesi ile duyulan sevinç ve coşku anlatılmaktadır. Bu bölümün bazı beyitlerinde dualar yer almakta ve şefaet de istenilmektedir.

Pîyori 'alem pê ûmeyîş yi bi şa, / Eşq û cezbe ra pîyorin va: Merheba.

Merhaba, peyxamberî axirzeman / Tî şefa'et biki m arî, el-eman!⁷²

6.Kısım: Bu bölüm 31 beyitten meydana gelmektedir. Bir önceki kısmın devamı niteliğindedir. Bu bölümde Peygamber Efendimizin doğumu sonrasındaki bazı olaylara da değinilmektedir.

Ay ki tu nişnasnî kafir' adir î, / Yi vînên o c adi qehrî Qadir î.

Bik'i şefa'et ti m arî ruejî qîyam / Ma gunehkarî zelil, tim-tim, dewam.⁷³

7.Bölüm: "Wesfê Hebibî, Hem Du'a" adını taşıyan bu bölüm, 55 beyit ile en uzun bölüm olma vasfına sahiptir. Bu bölümde Peygamber Efendimizin ahlakı, davranışları, kişiliği anlatılmaktadır. Son beyitlerde ise dua edilmektedir.

Muc'izo pîl tu rî Qur'anî Kerîm. / Hedya kerdû tu rî ay Rebbî Rehîm.

Ma rî lazim ma bîyer exlaq Resûl, / Çunkî exlaqî yi pîl û zaf qebûl.⁷⁴

4.1.6.Abdulqadir Muşeki-Mewlid-i Nebi

Gerçek adı Abdulkadir Arslan'dır. Bingöl merkeze bağlı Muşek Köyü'nden olduğu için Abdulqadir Muşeki adı ile bilinmektedir. Hala Bingöl'de imamlık ya-

70 Mela Mehemedê Muradan, *Mewlidî Zazakî*, s.21

71 Mela Mehemedê Muradan, *Mewlidî Zazakî*, s.23

72 Mela Mehemedê Muradan, *Mewlidî Zazakî*, s.25

73 Mela Mehemedê Muradan, *Mewlidî Zazakî*, s.27

74 Mela Mehemedê Muradan, *Mewlidî Zazakî*, s.28

pan Abdulkadir Muşeki'nin eseri, Zazaca yazılmış son mevliddir. Mevlid toplam 15 bölümden oluşmakta olup, Arap Alfabeti ile yazılmıştır. Mevlidin matbaa ya da yayınevi tarzı baskısı henüz yapılmamış olup, fotokopi tarzında çoğaltılmıştır. Ayrıca mevlidin Latin Harfleri ile transkripsiyonu henüz yapılmamıştır.

Eserin Latin harflerine transkripsiyonunun yapılması Abdulkadir Arslan tarafından istenilmemektedir. Bu nedenle diğer mevlitler gibi her bir bölümü ayrı ayrı ele almak ve örnekler vererek açıklamak mümkün olmayacaktır. Sadece mevlidin bölümlerinden ve mevlidin beyit sayısı hakkında bilgi verilecektir.

Eser toplam 278 beyit ve 15 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin isimleri şu şekilde geçmektedir. “Bismillah, Mevlidin ortaya çıkışı, mevlit adabı, cahiliye devri, Adem aleyhisselam, Ecdadı Nebi (a.s), Nebi (a.s)'nin çocukluğu, Nebi (a.s)'nin ahlakı, hamilelik, dünyaya gelme ve vefat, Taif, Hicret, Uhud Savaşı, Merhaba, Dua”

4.2.Zazaca Siyerler

Siyerler, Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatının anlatılması ve öğrenilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Zaza edebiyatında siyer türünde şimdiye kadar sadece bir tane eser yazılmıştır. Bu eser de Milla Cımayo Babij (Cuma Özusan) tarafından hazırlanan Siyerê Nebi isimli eserdir.

4.2.1.Siyerê Nebi-Milla Cımayo Babij

Zaza yazımın tek siyer kitabı olan Siyerê Nebi, 2009 yılında Nûbihar Yayınları tarafından basıldı ve toplam 104 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın girişinde Milla Cımayo Babij'in Zazaca biyografisi yer almaktadır.

Osman Özusan, 1946 yılında Siverek'te dünyaya gelmiştir. Babij aşiretindedir. 5 yaşında Kur'an'ı Kerim'i okumaya başladı. Molla Halit'ten sonra Fikri Hoca'nın yanında ders almıştır. Sulu Cami İmamı Molla Ramazan'dan Arapça dersini aldı. İlk ve orta öğrenimini Siverek'te tamamladı. Sonra İstanbul Haydarpaşa Sağlık Koleji'nde okudu. Açıköğretimden İmam Hatipliği bitirdi ve imamlığa başladı. Dört buçuk yıl Hilvan ve Siverek'te imamlık yaptıktan sonra, sağlık memurluğuna döndü. Bu görevine devam ederken aynı zamanda Anadolu Üniversitesi, önlisans bölümünü bitirdi. 1982 yılından beridir Bursa'da oturmaktadır. Arapça ve Farsça bilmektedir. Dört çocuk babasıdır.⁷⁵

Özgeçmiş kısmından sonra, kitapta aynı zamanda yarım sayfalık bir önsöz yer almaktadır. “Vaten A Verên” başlığını taşıyan bu bölümde Cuma Özusan, kitabın muhtevasından genel olarak şöyle bahseder.

75 Bkz: Milla Cımayo Babij, *Siyerê Nebî*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2009, s.4

Ben bu eserde, Hz. Muhammed'in (s.a.v) hayatını baştan sona anlattım. Böyle kitaplara siyer adı verilmektedir. Mevlidler sadece Peygamber Efendimizin doğumundan bahsetmektedirler. Şimdiye kadar Dımılı dilinde siyer yazılmamıştır.⁷⁶

Milla Cımayo Babij, bu önsöz kısmından sonra esas kısma giriş yapar. Eser Destpêk, Qısım 1-21 ve Peynî başlıklarını taşıyan toplam 23 bölümden oluşmaktadır. Eserin tamamı da toplam 906 beyitten oluşmaktadır.

Destpêk: Başlangıç-giriş anlamına gelen Destpêk kısmı toplam 26 beyitten oluşmaktadır. Özusan bu bölümde adeta Peygamber Efendimizin hayatını kısaca anlatır.

Bi namede Ellahî, mi girot dest qelemî / Verî çinê bi çiyên, îcad kerd nê alemî.

Ez şew'û roj Ellay rê, hemdî nêkena kemî. / Zeydê yaxerî varna, ma ser rehm û keremî.⁷⁷

1.Bölüm: Siyer'in asıl girişi sayabileceğimiz Qısım-1'den itibaren Peygamber Efendimizin hayatı anlatılmaya başlanır. Toplam 33 beyitten oluşan birinci bölümde, Cuma Özusan hızlı bir giriş yapar. Birinci beyit Peygamber Efendimizden önceki dönemi anlatırken, 33. beyite gelene kadar Peygamber Efendimize vahiy indiğini bile görüyoruz. O kısımlar şöyle anlatılır.

Cebraîlî va, biwan, bol tersna ê Hebîbî / Ey vat, wenden nêzana, qarşidê nê telebî.

Ayet-ayet da wenden, musna ci tek bi teki, / Pêxemberî zî ey ra, tekrar kerde bi feki.⁷⁸

2.Bölüm: 28 beyitten oluşan ikinci bölümden itibaren Peygamber Efendimizin tebliğ, irşat dönemi başlamıştır. Aynı zamanda bu bölümde ilk Müslümanlar olan Hz. Hatice, Hz. Ebubekir, Hz. Ali'den de söz edilmektedir. Bu bölüm aynı zamanda artık Peygamber Efendimizin irşat, tebliğ döneminde çektiği sıkıntılarının da başlangıcı sayılmaktadır.

Xetîca îman kerdibi, Ey rê pêrin ra verî, / Ney ra çend rojî dima, xeber da Ebûbekrî.

Pêxemberî zî sifte, teblîx kerde mîyanî, / Merdimandê xu rê ey, o çax wendê Qur'anî.⁷⁹

3.Bölüm: Müslüman olanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Aynı zamanda kâfirlerin de baskısı her geçen gün daha şiddetlenmektedir. Ve böylece Peygamber Efendimizin emri ile bir grup inanan Habeş'e giderler. Bu bölüm

76 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.7

77 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.9

78 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.12-14

79 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.16

aynı zamanda Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in de Müslüman olduğunu görmekteyiz. Bu bölüm 50 beyitten oluşmaktadır.

Resulî vat, koçkerên, şîrên hetê Hebeşî, / Uja înan qebûl kerd, girdê înan Necaşî.

Hemze o roj bi îslam, qureyş lerza bi tersî / Pîzeyê înan di mend, heme kîn û hewesî.⁸⁰

4.Bölüm: Bu bölümde Peygamber Efendimizin irşat vazifesi anlatılmaya devam etmektedir. Peygamber Efendimizin gösterdiği mucizelere rağmen kâfirler yine de inanmamakta ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) zulüm etmeye devam etmektedirler. Bu bölüm beyit sayısı bakımından az olan bölümlerden biri olup, 20 beyitten oluşmaktadır.

Bol merdiman meyl kerden, vînayên hîdayetî, / Labelê şarê Mekke, terk nêkerdin înadî.

Şaîr û edîbê ci, qarşîdê belaxatî, / Bêhes û bêveng mendin, mojnay teslîmiyêti.⁸¹

5.Bölüm: 15 beyitten oluşan bu bölümde, inananların sayısı hızla artmaktadır. Mekke'deki kâfirler bunun önünü alamayınca, boykota başvurmakta ve inananlarla alış-veriş yapmama kararı almaktadır. Bu bölüm aynı zamanda üç yıl süren zorlu inanç dönemini anlatmaktadır.

Ma bibirnim înan ra, zewacî, hem al-vêrî / Ê do bol perişan bên, çin yo ney ra rindêrî.

Kaxidên ser nuşt înan, îmza kerdin bi zerrî / Darda kerdin Kahbe di, û vindert hîrê serrî.⁸²

6.Bölüm: Bu bölümün esas konuları arasında "Hüzün Yılı" ve Peygamber Efendimizin "Mirac"ı gelmektedir. Peygamber Efendimiz eşi Hatice ve amcası Ebûtalib'i kaybetmiş ve kalbinde derin bir yara açılmıştır. İçindeki sıkıntı ve kederi atmak için Taif'e gitmiş ama orada da müşrikler tarafından çok kötü karşılanmıştır. Ancak tüm bu olanlardan sonra bir gece Peygamber Efendimizin Mirac'a yükselmesi, içindeki bütün sıkıntıları alıp götürmüştür. Bu bölüm 37 beyitten meydana gelmektedir.

Ney ra dima bol nêşî, înan ser amey hewrî, / Ebûtalib, Xetîca, pêdima şîn overî.

Şewên berd heta Qudsî, akerd Ey rê virarî, / Azmînî abîyay o wext, O şî, vîna ê Yarî.⁸³

80 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.19-21

81 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.24

82 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.26

83 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.28-30

7.Bölüm: 29 beyitten oluşan bu bölümde, Peygamber Efendimizin çektiği çileler ve sıkıntılar artık had safhaya ulaşmıştır. Medine'den Mekke'ye gelen Müslümanlar; Peygamber Efendimizden Medine'ye gelmelerini isterler, O da bunu kabul eder.

Medîne ra bol kesî, amey celeb-celebî, / Vîcyay Pêxemberî ver, bi hurmet û edebî.

Vatên, wa bêro ma het, bi israr û telebî, / Nê qisey biyê o çax, cayêndo bi neqebî.⁸⁴

8.Bölüm: Bu bölümden itibaren Peygamber Efendimizin Mekke'den çıkıp Medine'ye doğru yol almaya başladığını görüyoruz. Bu bölümde ayrıca Hicret esnasında Peygamber Efendimiz ile Hz. Ebubekir'in Sevr Dağı'nda kaldıkları süre de ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu kısım toplam 25 beyitten meydana gelmektedir.

Şopa înan geyrayê, ê merdimê bêxeyrî, / Resûl û embazê ci, resaybîn koyê Sewrî.

Înan uja ravêrna, hîrê rojî şewî. / Înan rê' myanî ardê, nan û şit dayê jewî.⁸⁵

9.Bölüm: Bu bölümde artık Peygamber Efendimizin yolculuğu sona erer ve Medine'ye ulaşırlar. Medine'de onları Ensar karşılamaktadır. Herkes Peygamber Efendimizin kendi evinde kalmasını isterken; O, devesinin ipini serbest bırakır ve deve Eyüp Ensari'nin kapısında durur. Bu kısım 17 beyittir.

Pêxemberî va, verdên şîro kamcî mekanî, / Ez do ey rî meyman ba, bizerrî û biganî.

Şi keyên ver mexel bi, keyê Eyub Ensarî. / Hewt mengî ey xizmet kerd, şeref vîna bi barî.⁸⁶

10.Bölüm: Bu bölümde Medine halkının Peygamber Efendimize gösterdikleri hürmet ve sevgi anlatılmaktadır. Ayrıca bu bölümde ilk yapılan mescitten ve Peygamber Efendimizin kendi hane halkı için ek olarak yaptığı kısımdan da söz edilmektedir. Bu bölüm 12 beyitten meydana gelmektedir.

Va, mescîdên viraza, erd erîna Resulî, / Viraştena ci di zî, girweya zeydê fêlî.

Bi fêlana kirîştê, qandê mescîdî lincî, / Çendî zî oday viraşt, qandê xu û qeç-qulî.⁸⁷

11.Bölüm: En uzun bölümlerden biri olan bu kısım 84 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde artık İslamiyet'i kabul etmeyenlere karşı cihat anlayışının ön plana çıktığı bölümdür. Ayrıca bu bölümde Bedir Savaşı'nın öncesi ve sonrası ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

84 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.32

85 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.35-36

86 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.39

87 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.40

Ellay ra îzîn ame, qandê herb û cîhadî. / Îslaman xu hadre kerd, bi malî, bi ewladî.

Amey nezdîyê Bedrî, a menga remezanî. / Ebûsufyan reyabi, sistey kewt înan ganî.⁸⁸

12.Bölüm: Bu bölümde baştan sona kadar Uhud Savaşı'ndan söz etmektedir. Okçuların, Peygamber Efendimizi dinlememeleri ve yerini terk etmeleri genişçe yer almaktadır. Uhud Savaşı'nın tüm safhaları detaylı verilmektedir. Bu bölüm toplam 60 beyitten oluşmaktadır.

Kişten di pûtperestî, kişten di ehle raştî, / Îslaman kerd bi xu rê, koyê Uhudî paştî.

Kafirân vinî kerd bi hendê da-vîst merdimî. / Şehîdê Îslama zî, nêbî hewtay ra kemî.⁸⁹

13.Bölüm: Bu bölüm toplam 67 bölümden oluşmakta ve Hendek Savaşı anlatılmaktadır. İlk beyitlerde Uhud Savaşı'ndan sonra Müslümanların yaşadıklarına yer verilmektedir. Hendek Savaşı'nın kazanılmasıyla Müslümanlar artık eskisinden daha da güçlü bir hale gelmişlerdir.

Ma xendeqên bikenim, vat Hezretî Selmanî. / Ma bi neyna reyayên, qarşîdê bol duşmanî.

Pêxemberî qebûl kerd, nê fikrî bi tamamî. / Pancas rojî girweyay, çöşmê sûk muslîmanî.⁹⁰

14.Bölüm: Hendek Savaşı'ndan sonra Müslüman olanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu bölümde ayrıca Peygamber Efendimiz ile Yahudiler arasında yapılan anlaşmadan da söz edilmektedir. Bu bölümde Hudeybiye Antlaşması'na genişçe yer verilmekte olup, bu bölüm toplam 45 beyitten meydana gelmektedir.

Amey Xudeybîye di, xeber riştîn Qureyşî. / O wext Osman şî Mekke; va, nîyameym qandê lejî.

Sistey kewt kafiran' myan, amey verdê Resûlî. / Qandê werê ameyiş, ronay şertî, usûlî.⁹¹

15.Bölüm: 23 beyitten oluşan bu kısa bölümde, Hayber'in Fethi anlatılmaktadır. Bu zafer ile Müslümanlar daha da güçlenmiş ve İslamiyet'in ulaştığı sınırlar daha da genişlemiştir.

88 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.42-44

89 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.52-54

90 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.57

91 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.64

Aşt û naştî di geyray, nêveraday duşmanî. / Vera Hayberî vicyay, pawitên nê zemanî.

Vatên, kam do ma dest ra, bigîro nê Heyberî? / Îslamî resay uja; ê xurtî, cengawerî.⁹²

16.Bölüm: Bu bölümde Peygamber Efendimizin, hükümdarlara gönderdiği mektuplardan bahsedilmektedir. Bazı hükümdarlar bu mektuplara büyük bir önem verip, Peygamber Efendimizin elçilerini güzel bir şekilde ağırlarken, bazı hükümdarlar ise bu davet mektuplarını kabul etmemektedir. Bu bölüm 30 beyitten meydana gelmektedir.

A serr Hezretî Nebî, qandê teblîxê dînî, / Riştbi hukumdarên rê, eshaban ra çendînî.

Elçîyan rê hürmet kerd, hukumdarên bol vêşî. / Xelatan aray kerdin, bi zerryênda bol weşî.⁹³

17.Bölüm: Hicretin yedinci yılında gerçekleştirilen Hac ziyareti, bu bölümde anlatılmaktadır. Bu bölümde ayrıca Osman Bin Ebutalha, Halid Bin Velid, Amr Bin As gibi kişilerin Müslüman olmasına da yer verilmektedir. Bu bölüm 29 beyittir.

Serra hewtî di Nebî, qandê hecc û tawafî, / Vicya bi eshaban a, bêşek û bêxîlafî.

Hîrê girdê Qureyşî, serra heştîna Koçî, / Kewtîn dîndê Îslamî, terk kerdin raya pûçî.⁹⁴

18.Bölüm: En uzun bölüm olan bu kısım, 111 beyitten meydana gelmektedir. Bu kısımda umumiyetle Mekke'nin fethinden bahsedilmektedir. Fethin öncesi ve sonrası tasvirlerle ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

O çax hîrê kıştan ra, dekewtîn myandê Mekki. / Akerdên bi dua û, bi tekbîrana fekkî.

Gîrot kilîda Kahbî, ê merdime xasekî, / U bi destan a şikna, ê putan tek bi tekî.⁹⁵

19.Bölüm: Bu bölümde Huneyn Muharebesi anlatılmaktadır. Mekke'nin Fethi'nden sonra, Kureyş Kabilesi'nin hemen hemen hepsi Müslüman olmuştur. Ancak Müslüman olmayan ve bu durumdan endişe duyan kabileler de bulunmaktadır. Bunların amacı Mekke'ye aniden baskın düzenlemektir. Ancak bunların bu düşüncesi açığa çıkar ve Peygamber Efendimiz bir ordu hazırlayarak, Müslümanları savaşa hazır bir hale getirir ve savaşılır, savaş da kazanılır. Bu bölüm toplam 27 beyitten meydana gelmektedir.

92 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.68

93 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.71

94 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.75

95 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.83-85

Amey hetê Huneynî, pêro zî silehdarî. / Hurna kiştan zî waştên, biden pêre zerarî.

Rona xu het ra o roj, melekan ra eskerî. / Îslaman xu şideyna, înan rê da zaferî.⁹⁶

20.Bölüm: Bu bölümün ilk satırlarında yeni yeni yerlerin fethedildiği ve Müslümanlığı kabul edenlerin sayısının katlanarak arttığı anlatılmaktadır. Sonrasında ise Peygamber Efendimizin hayatının son kısımları anlatılmaktadır. Peygamber Efendimiz 63 yaşına gelmiş, Kuran'ı Kerim'in yeryüzüne inmesi tamamlanmıştır. Bu aynı zamanda Peygamber Efendimizin görevinin sonuna geldiğinin en büyük işareti sayılmaktadır. Peygamber Efendimiz de bunun farkındadır. Bütün ahabını çağırarak ve "Veda Hutbesi" ile Müslümanlara seslenecektir. Bu bölüm 72 beyitten oluşmaktadır.

Pêxemberî bol çî vat, ma neql nêkerd hemînî. / Va, şahid bi ya Rebbî, tekar kerd hîrê finî.

Ardbi ayetên Ey rê, kerdbi tamam Qur'anî. / Ebûbekir bermayê, bi zerrîy û biganî.⁹⁷

21.Bölüm: Bu kısım Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in son günlerini anlatmaktadır. Günden güne Peygamber Efendimizin rahatsızlığı ilerlemektedir ve hastalığının on ikinci gününde Peygamber Efendimiz vefat eder. Bu bölüm 68 beyitten oluşmaktadır.

Roja duwêsê mengî di, û wextê vera şanî. / Serwerê hurna dinî, ê hebîbê Rehmanî.

Melek-ul Mewtî dest di, terikna nê mekanî. / Resa Refîqê Ala, veradabi ê ganî.⁹⁸

Pêynî: Kitabın son bölümü olan bu kısımda Milla Cımayo Babij siyeri bitirdiğini söyleyip, dua etmektedir. Milla Cımayo Babij aynı zamanda bu eser sayesinde halk arasında adının söylenmesini istemektedir. Son beyitte de yazarın bitiş tarihi beyit içerisinde verilmektedir. Bu kısım 8 beyitten oluşmaktadır.

Namê mi wa bivacyo, mi dim mîyanê şarî. / Nan û awa mi bibo, nêkena ah û zarî.

Ma tamam kerd kitabî, newe mengda adarî. / Na serr' dima serr'bena, resen adi hezarî.⁹⁹

96 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.88

97 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.95

98 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.101

99 Milla Cımayo Babij, *Sîyerê Nebî*, s.104

SONUÇ

Zazaca siyer ve mevlidler, ekseriyetle diğer dillerde yazılan siyer ve mevlidler ile benzerlik göstermektedir. Peygamber Efendimizin nurunun taşınması, Hz. Amine'nin hamileliği, doğum öncesi ve sonrasındaki mucizeler vb. temalar diğer mevlidlerde olduğu gibi Zazaca mevlidlerde de görülmektedir. Hakeza Peygamber Efendimizin hayatının baştan sona anlatıldığı siyer eserleri ile Zazaca siyer de ayrı doğrultudadır.

Zazaca siyer ve mevlidler bakımından önemli ve zengin bir dildir. Mevlid türü, Zazaca yazınında en fazla yer bulan türlerden biridir. Mevlidler üzerine yapılan çalışmalar ve değerlendirmeler de her geçen gün artmaktadır.

Zazaca'nın klasik yazınında da kendisini en çok gösteren mevlid eserleridir. Şiir ve diğer türlerde, Zazaca'nın klasik bir edebiyat alanı pek bulunmamaktadır. Roman, öykü, hikaye ve hatta şiir bile Zazaca'nın modern türleri arasında yer almaktadır. Klasik edebiyat açısından en önemli ve en kaydadeğer tür olarak karşımıza mevlidler çıkmaktadır.

Zazaca mevlidlerin bir diğer özelliği ise hepsinin Arap harfleri ile yazılmış olmalarıdır. Molla Ahmed-i Xasi ve Osman Efendiyo Babı'nın mevlidlerinin yazıldığı dönemde, Zazaca yazını için henüz Latin harflerine geçilmemişti ve Arap harfleri kullanılmakta idi. Ancak diğer dört mevlid Cumhuriyet'in ilanında sonra yazılmışlardır ve bu dönemde Zazaca yazını için Latin harfleri kullanılıyordu. Mevlidleri yazanların hepsi medrese hocası veya imam olduğu için Arap harfleri ile yazma geleneğini devam ettirmişlerdir. Zira bugün bile medrese hocaları veya imamlar, Zazaca yazını noktasında Arap alfabesi ile yazmaya devam etmektedirler. Yazdıkları bu eserler de daha sonraları başkaları tarafından transkribe edilmekte ve yayınlatılmaktadır.

Zazaca'nın klasik edebiyatı çerçevesinde değerlendirilebilecek, başka eserlerin ve çalışmaların olduğu da bir bilinen bir gerçektir. Bu çalışmaların da ortaya çıkartılması ve bunların basılması, Zazaca alanındaki eserlere ciddi bir artış sağlayacaktır. Bu aynı zamanda, Zazaca'nın edebiyat alanında ilerlemesine ve daha sağlam adımların atılmasına da yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Soner, "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36, Erzurum, 2008, s.81-98
- AKSOY, Hasan, "Türk Edebiyatı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara, 2004, s.482-484
- ALYILMAZ, Semra, "Mevlid ve Türk Edebiyatı'nda Mevlid Türü", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, Erzurum, 1999, s.195-202

- ARATEMÜR, Yaşar, "Arkaik Kaynaklardan Modern Kaynaklara Zazaca ve Zazalar", *I.Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, 13 Mayıs 2011, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2011, s.227-246
- CANŞAD, Murad, "Mela Mehemedê Muradan", *Nûbîhar*, Sayı 118, İstanbul, 2012, s.67-68
- CANŞAD, Murad, "Mewlidê Kirmanckî", 2010, <http://www.zazaki.net/haber/mewlid-kirmanck-397.htm>
- ÇAĞLAYAN, Ercan, "Osmanlı Belgelerinde Zazalar ve Zazaca Üzerine Notlar", *I.Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, 13 Mayıs 2011, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2011, s.271-290
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, 11.Baskı, İstanbul 1996.
- EKİNCİ, Ramazan, "Erzurumlu Osman Sirâceddin ve Mevlid-i Şerifi" *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2011, s.262-289
- FAYDA, Mustafa, "Siyer ve Meğazi" *Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt 37, Ankara 2004, s.319-324
- KAR, Cihat, "Zaza Dili Araştırmalarının 150 Yıllık Geçmişi Üzerine-1 (1857-2001)", *Çıme*, 8.Sayı, Payız 2007
- KIRKAN, Ahmet, "Mewlîdê Osman Efendiyo Babijî", *The Zaza People: History, Language, Culture, Identity*, 28-30 October, 2011, Yerevan
- LEZGİN, Roşan, "Xerepnayîşê Mewlûdê Xasî", 2010, <http://www.zazaki.net/yazi/xerepnays-mewld-xas-81.htm>.
- MAZIOĞLU, Hasibe, "Türk Edebiyatı'nda Mevlid Yazan Şairler", *Türkoloji Dergisi*, C.IV, S.1, 1974, s.31-62
- Molla Ehmedê Xasî, *Mewlîd*, Hivda İletişim, İstanbul, 2008. (Transkripsiyon W.K.Merdımın)
- Molla Ehmedê Xasî, *Mewlûdê Nebî*, Fırat Yayınları, İstanbul, 1994 (Transkripsiyon: Mihani)
- Molla Ehmedê Xasî, "Mewlidê Kırdî", 2008, <http://www.zazaki.net/file/mewlide-kirdi.pdf> (Trankripsiyon: Roşan Lezgin)
- Molla Kamil Puexi, *Mewlidi Nebi*, İstanbul, 2003.
- Molla Kamilê Puexî, "Mewlidî Nebî", *Vate*, Hûmare: 19, Zimistan-Wisar 2003, s.76-82
- Molla Mehmed Eli Hunî, "Mewlidî Peyxemberî", *Vate*, Hûmare: 22, Wisar 2004, s.56-71
- Molla Mehemed Elî Hûnî, *Mewlid*, Vate Yayınları, İstanbul, 2004,
- Molla Muhammed Kavarî, *Mewlûdî Zazakî*, İstanbul, 2005.
- Molla Mehemedê Muradan, *Mewlidî Zazakî*, Vate, İstanbul, Payız 2003, s.18-32
- Milla Cımayo Babij, *Siyerê Nebî*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÖZEL, Ahmet, "Mevlid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.475-482
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2000.
- PALA, İskender, *Mewlid*, 1.Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.
- PEKOLCAY, A.Necla, "Mevlid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara, 2004, s.485-486
- PEKOLCAY, Necla, *Mewlid*, Sufi Kitap, 1.Baskı, İstanbul, 2005.
- SİWONIC, "Osmanlı Döneminde Zaza Kimliği", *Çıme*, 3.Sayı, Amnan-Payız 2005, s.22-25
- SURUÇ, Salih, *Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 2008.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10.Baskı, Ankara, 2005.
- Usman Efendi "Biyîşê Pêxemberî", *Hêvî*, 4.Sayı, s.98, Fransa, 1985, (Transkripsiyon: Malmisanij)
- UZUN, Mehmet, "Mela Mehmed Elî Hunî û Edebiyato Kırdkî (Zazakî)", *Vate*, Hûmare:18, Hamnan, payız 2002, s.56-66
- VAROL, Murat, "Zazaca Sözlükçülüğün Tarihi, Sorunları ve Çözüm Yolları", *I.Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, 13 Mayıs 2011, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2011, s.351-368
- YAZAR, Sadık, "Cismî ve Mevlidi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt1, sayı2, 2008, s.448-478